

הרב צבי שורץ

'צר לי עליך אחי יהונתן' – קינת דוד לשעה ולדורות

הקדמה

בפרק א' בשמואל ב' נושא דוד קינה על שאול ויהונתן שנפלו בגלבע. בעיון בקינה זו נראה שיש כאן בכי וכאב, לא רק על נפילת מלך ישראל הראשון, אלא צער עמוק של חיסרון שפוגע גם במלכות דוד שבאה אחריו. מבט מעמיק בקינה זו יביא אותנו להבנה כיצד נוכל בעתיד ללמוד לבנות את מלכות בית דוד שתעמוד לעד. בימי הצומות, שתיקנו הנביאים על המצור והחורבן, ראוי לעורר את כיסופי הגאולה ולעיין בפרשות של בניין מלכות ישראל, כי יום החורבן הוא גם יום ביאת הגואל.¹

א. קינת דוד

נאמר בספר שמואל ב (א, יט-כז):

ויקונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו... הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גיבורים: אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלישתים פן תעלזנה בנות הערלים: הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות כי שם נגעל מגן גיבורים מגן שאול בלי משיח בשמן. מדם חללים מחלב גיבורים קשת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם. שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו מאריות גברו. בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן. איך נפלו גיבורים בתוך המלחמה יהונתן על במותיך חלל. צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. איך נפלו גיבורים ויאבדו כלי מלחמה.

המילה 'איך', החוזרת בקינה שלוש פעמים, אינה שאלה המכוונת לקבלת תשובה, אלא מילה המביעה זעקה לחללו של עולם, כמו בקינת ירמיהו 'איכה ישבה בדד', וכמו אדם עטוף יגון הפוכר ידיו בשעת אסון וזועק: איך קרה הדבר הנורא הזה?!

1. בירושלמי ברכות פ"ב ה"ד מדובר באחד שהיה חורש שדהו עם פרתו, וגעתה פרתו. עבר לפניו ערבי שהיה מבין שיחת בהמות, ואמר לו: הנח המחרשה כיוון שעכשיו חרב בית המקדש. עודו מדבר עימו, געתה פרתו בפעם שנייה, אמר לו הערבי: יכול אתה לחזור ולהמשיך לחרוש שדך כיוון שעתה נולד מושיעם של ישראל. בשער הכוונות לר' חיים ויטאל עניין תשעה באב בסופו, מביא שבט' באב אומרים במנחה פסוקי נחמה שבתשעה באב במנחה נולד המשיח הנקרא מנחם.

דוד המלך קונן עוד שתי קינות בחייו - על אבנר ועל אבשלום; בקינת אבנר הוא מדגיש את האבדה הגדולה: 'שר וגדול נפל היום בישראל'², ואת מעשה הערמה והפשע של הרוצחים: 'כנפול לפני בני עֶלְה נפלת'³, ובקינת אבשלום מודגש מאוד הצד האישי: 'בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתיך אבשלום בני בני'⁴. **אך כאן הקינה ארוכה יותר, ודוד משלב בה גם את הצד הציבורי וגם את הצד האישי.** בהמשך נראה שמה שנראה בקינת יהונתן כביטוי אישי גם לו יש פן ציבורי-מלכותי חשוב.

מעיון בתחילת הקינה ובסיומה נראה שבעיני דוד מושווית נפילת יהונתן למפלת עם ישראל במלחמה. בפתיחת הקינה מבכה דוד: '**הצבי ישראל** [ישראל המפואר] **על במותיך חלל איך נפלו גיבורים**', ובאותן מילים הוא מקונן על יהונתן: '**יהונתן על במותיך חלל...'** - '**איך נפלו גיבורים**'.

אנו נתמקד בסיומה של הקינה, בדבריו על יונתן. מה ראה דוד לעבור מן ההספד המלכותי על שאול ויהונתן להיבט האישי על יהונתן במילים: **צר לי עליך, אחי יהונתן, נעמת לי מאוד, והשיא בדימוי 'נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים**'. האם רק הצער והכאב האישיים הדריכו אותו, או גם ראייה כלל ישראלית?

ב. 'נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים'

במשפט זה, המתאר את הקשר הנפשי שבין דוד ליהונתן אחרי שיהונתן מביע פעמים רבות את עוצמת אהבתו אליו,⁵ עסקו מפרשים רבים, וניסו לזהות על אילו נשים הוא מדבר. ניתן אומנם להבין שזהו ביטוי כללי, שאין בו כוונה לנשים מסוימות, אך הרבה מפרשים דווקא ראו בפסוק זה כוונה לנשים מסוימות. בכלל, הביטוי 'נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים' ניתן לפרשנות מגוונת; ייתכן שהכוונה לאהבת הבעלים את נשותיהם, וכך הבין זאת ה'מצודת דוד': 'מאהבת נשים אשר המה נאהבות אהבה רבה למי שחושק עליהן; או לאהבת הנשים את בעליהן ובניהן, כמו שהביא הרד"ק בשם אביו; או לאהבת נשים בין לבין עצמן, כפי שהבין התרגום יונתן:⁶ 'רחימת לי מרחימת תרתי נשים'.⁷

2. שמואל ב ג, לח.

3. שם, שם לד.

4. שם, יט א.

5. שמואל א יח, א-ג; שם יט א; שם כ טז-יז; שם כ מב; שם כג יז-יח. במאמרו 'נפלאתה אהבתך לי', מגדים לז (תשס"ג) עמ' 76, מנתח יוסף גואל דידי את אהבתם של יונתן ודוד. דוד מסויג יותר מיהונתן ולא בטוח שאהבתו של יהונתן אליו היא אהבה אמיתית, עד לרגע שמתואר בשמואל א כ, מא: 'ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל', שם התברר לדוד שהוא לא בטח באדם היחיד שאהב אותו באמת. בקינה הוא נזכר ברגע ההוא ובוכה בכי של חרטה, שיהונתן אהב אותו בלי גבול והוא לא החזיר לו תמיד את אותו היחס, כי אהבה זו של יהונתן הייתה בעיניו פלא גדול, שלא עמד על טיבו.

6. שמואל ב א, כו.

7. האפשרות שדוד רמז על קשר גופני בין גברים הוא פירוש שנשלל מפשטי הכתובים, ומי שמעלה אותו הם אינשי דלא מעלי שהרב קוק, בהקדמתו לשיר השירים, עולת ראייה ח"ב, עמ' ד, כתב עליהם ועל שכמותם, וכינה אותם 'גמדים טרוטי עיניים', שלא מסוגלים לקלוט אהבה רוחנית טהורה. נימוקים מספר יש לשלילת פירוש זה: א) המילה אהבה בתנ"ך משמעה אהבה נפשית ולא אהבה גופנית. ב)

הרלב"ג⁸ פירש שזו אהבת הנשים לאהוביהן. הרד"ק⁹ אומר נפלאה בשני סימני נקבה, והכפל לחיזוק הפליאה, ואלו אביגיל ואחינועם (שהיו נשיו באותו זמן). ייתכן שדוד מתכוון לאהבתה של מיכל אליו, שהמקרא מדגיש במפורש שאהבה אותו מאוד. בספר שמואל א יח, כ נאמר: 'ותאהב מיכל בת שאול את דוד', ובפסוק כח נאמר: 'ורא שאול וידע כי ה' עם דוד ומיכל בת שאול אהבתהו', וגם כששאל מבקש להמיתו, מיכל ממלטת אותו בעד החלון¹⁰ ומראה בכך את אהבתה לדוד כי רבה. בילקוט שמעוני (שמואל ב רמז קמא) נאמר: 'מאהבת שתי נשים - זו מיכל ואביגיל; מיכל בעולם הזה ואביגיל לעולם הבא'. הרב יששכר יעקובסון¹¹ מביא מפי מר שמעון גומפרץ-בזל שאולי רומז המדרש לידידות העמוקה שבין רות לנעמי, שבשל הקשר החזק ביניהן דבקה רות בנעמי, ובעצתה נישאה רות לבועז, ומנישואים אלו נולד עובד שממנו יצא דוד. החיסרון בכל הפירושים הנ"ל הוא שהנשים האהבות קשורות רק לדוד ולא ליהונתן, ולכן הדימוי של אהבת נשים לאהבת דוד ויהונתן איננו מלא.

ג. השורש העמוק של יחסי יהונתן ודוד

1. רחל ולא

אחד הפירושים המיוחדים הוא של הרמ"ע מפאנו¹² לפיו הכוונה ב'אהבת נשים' היא לרחל וללאה, והוא קורא את הפסוק בצורה אחרת; 'נפלאה אהבתך לי' - פלא גדול היא אהבתך המיוחדת שאינה תלויה בדבר, וגדולה מכל האהבות. אולם כשאני יודע את שורש המשפחות שמהן באנו; אתה משורש רחל ואני משורש לאה, אינני מתפלא: אמותינו השרישו בנו את מסירות הנפש לזולת ואת האהבה הנפלאה הזו בויתורה של רחל בליל הכלולות ובמסירתה את הסימנים לאחותה כדי שזו לא תתבייש. לפי זה, החלק הראשון של הפסוק הוא תמיהה, מאין באה האהבה הזו? והחלק השני הוא יישוב התמיהה - זו הוטבעה בך, מאהבתה של רחל ללאה. פירוש מיוחד זה יכול להאיר לנו כמה הארות ולגלות קומה נוספת וגבוהה יותר למעשה זה של רחל, שממנה ינק יהונתן.

2. יוסף ויהודה

רחל, שמסרה את הסימנים ללאה, עשתה זאת לא רק שלא תתבייש אחותה, אלא ראתה

הכתובים בשמואל מתארים במפורש את הרקע (הערה 5). יהונתן דבק בדוד ורואה בו ידיד נפש ואדם שראוי למלוכה - 'ויאהבהו יהונתן כנפשו', וסביר שזו היא תגובתו של דוד כביטוי של הדדיות. ג) התורה לא מעלימה את חטאייהם של אישי המקרא. ד) אם הוא אכן חשוד בנטייה חד-מינית, האסורה במפורש בתורה ונחשבת כחטא חמור, אין ספק שהוא לא ראוי להיות ראש השושלת של מלך המשיח.

8. שמואל ב א, כו.

9. שם.

10. שם יט, יג.

11. בספרו שאלות לעיון בנביאים ראשונים, עמ' 104 הערה 16.

12. רבי מנחם עזריה מפאנו. רב, פוסק ומגדולי המקובלים באיטליה לפני כ-400 שנה. חיבר כ-30 ספרים בהלכה ובקבלה, ובראשם שו"ת הרמ"ע מפאנו.

שלאה ראויה יותר להיות עיקר הבית. הרי היא ויעקב עשו את כל ההשתדלות כדי שהוא יישא אותה ראשונה, ומן השמיים גלגלו שלאה תהיה הראשונה. גם היא וגם יעקב אבינו הבינו שכנראה מלאה תצא הגדולה. ואכן מלאה יצא יהודה ושורש המלכות ששם ה' מלא בשמו, ואילו מרחל יצאו יוסף ובנימין, שיש בהם רק חלק מן השם המפורש. משתי האימהות יצאו מלכים, ובמקורות¹³ מכונים כוחות אלו בשם 'משיח בן יוסף' ו'משיח בן דוד'. הגאולה השלמה תבוא ע"י 'משיח בן דוד', בנה של לאה, והתחלת הגאולה תבוא ע"י 'משיח בן יוסף' (הוא יכול להיות גם מבנימין), בנה של רחל. רחל, במסירת הסימנים, השלימה עם התפקיד המשני שיועד לה וקיבלה עליה שמלאה יצא הגואל. ואכן 'משיח בן יוסף' עוסק בעיקר בצדדים החומריים של האומה ומכין את הבסיס למשיח בן דוד, שעוסק בצד הרוחני של עם ישראל ומביא את כל העם לעבוד את ה' ולהיות אור לגויים, שיראו שאפשר לנהל ממלכה על יסודות צדק ומשפט ולעקור את הרשעה מהעולם. לפי זה אומר דוד ליהונתן: את מה שעשתה אמך לאמי, אתה הגשמת בפועל והכתרת אותי למלך, אף שבאופן טבעי היית אתה צריך להיות הממשיך של שאול, ונשבעת להיות לי למשנה. יסוד מופלא זה, שהוטבע בך, בא משורש אמך רחל. אבל יש במעשה שלך דרגה גבוהה יותר מבמעשה שלה, כי לאה בכל זאת הייתה אחותה הגדולה של רחל, והרגש הטבעי שלה גָבַר, ולכן היא מסרה לה את הסימנים. אתה לעומת זאת היית בן המלך ואני רועה פשוט, ובאצילות נפשך אתה הכתרת אותי כדי להביא את מלכות ישראל לייעודה הנשגב.

בדרך זו, כנראה, הולך גם ר' צדוק הכהן מלובלין:¹⁴

וזה עניין אהבתו לדוד שאמר מאהבת נשים כי הם סוד הייחוד. וכן משיח בן יוסף ומשיח בן דוד יהיו תרין ריעין דלא מתפרשין... ותחילת התגלותו (של משיח בן יוסף) הייתה בזרע בנימין. וכן ראיתי בעשרה מאמרות (חקור דין ד יז), על מה שאמר יהונתן לדוד ואני אהיה לך למשנה דרמז על זה.

3. יונתן - יהונתן

ה'מנחת שי', שעוסק במסורה, מביא דיוק מעניין על הפסוק 'ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד':¹⁵

מריש ספרא עד הכא **יונתן**, בר מן תרין יהונתן. ויאמר **יהונתן** אל הנער נשא כליו לכה ונעברה וגו' ויאמר **יהונתן** הנה אנחנו עוברים אל האנשים ותרואויהו בחד עניינא לעיל סימן י"ד. ומן הכא עד סוף ספרא **יהונתן**, בר מן חד וידבר שאול לקמן ריש סימן יט.

ה'מנחת שי' איננו מסביר את סיבת שינוי השם מיונתן ליהונתן, אך מתוך התבוננות בפסוקים שהביא, אפשר להבין את סיבת השינוי. השינוי מתחיל כשיונתן נדבק בדוד,

13. בספר התקופה הגדולה של הרב מ. כשר, עמ' תיח-תלא, מביא במבוא את ספר קול התור המיוחס לגר"א, עשרות מקורות להופעתם של שני משיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד.

14. בספרו פוקד עקרים, מהד' הר ברכה, עמ' 252.

15. שמואל א יח, א.

שבא משבט יהודה שבו נמצא שמו המלא של הקב"ה, ומעתה גם הוא ייקרא **יהו-נתן**. שתי הפעמים היוצאות מן הכלל, ששם נקרא יהונתן לפני המפגש עם דוד, הן בפרק יד, כשיונתן מתנהג כמו מלך עם ביטחון מלא בה'. בפרק יד בפסוק ו כתוב:

ויאמר **יהונתן** אל הנער נושא כליו, לכה ונעברה אל מצב **הערלים** האלה אולי יעשה ה' לנו כי **אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט**.

ובפסוק ז: 'ויאמר **יהונתן** הנה אנחנו **עוברים אל האנשים ונגלינו אליהם**'. יהונתן מדבר כמו שמלך המאמין בקב"ה צריך לדבר. זו מלחמה של יהודים עם **ערלים**, וברצות הא-ל לא קובעים יחסי הכוחות, אלא ה' יכול להושיע את עושי רצונו גם אם הם מעטים. אין בו כלל פחד, והוא מוכן להתקיף את מוצבי הפלישתים (התנהגות של גבורה וביטחון בה' בולטת על רקע הימנעותו של שאול מעימות חזיתי עם פלישתים). לכן שם נקרא **יהונתן**, כי הוא נלחם כששמו של הקב"ה על שפתיו. הפעם היחידה במסורה, שציין ה'מנחת שי' שנקרא **יונתן** אחרי דבקו בדוד, היא בפרק יט פסוק א: 'וידבר שאול אל **יונתן** בנו ואל כל עבדיו להמית את דוד ו**יהונתן** בן שאול חפץ בדוד מאד'. שאול רוצה שבנו ועבדיו יפגעו בדוד. פעולה זו אינה ראויה ששם ה' יהיה בקרבה, ולכן נקרא **יונתן**. מנגד, באותו פסוק, כשיונתן לא מתכוון לעשות זאת כי הוא חפץ בדוד מאוד, הכתוב מכנהו **יהונתן**. כך אפשר להבין את התקשרותו של יהונתן לדוד, מייד אחרי שניצח את גלית הפלישתית. לא רק עצם הניצחון הרשים אותו, אלא שני הביטויים שנאמרו ע"י דוד, שהוא עצמו התבטא בדיוק כך במלחמתו בפלישתים. בפרק יז פסוק כו: 'ויאמר דוד אל האנשים... כי מי הפלישתי **הערל** הזה כי חרף מערכות אלוקים חיים'. ובפסוק מז: 'וידעו כל הקהל הזה **כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה** ונתן אתכם בידינו'. התנהגות עוצמתית המשלבת גבורה עם ביטחון בה' גורמת ליהונתן לראות בדוד את המלך הראוי בעיני ה'.

ד. מלך ומשנה למלך

ברמב"ם (הל' מלכים פ"א) ישנה סתירה לכאורה בין שתי הלכות. בהלכה אחת (ה"ז) נאמר:

...ומאחר שמושחין המלך [אף מלך ישראל ולא רק מבית דוד] הרי זה זוכה לו ולבניו **עד עולם**, שהמלכות ירושה שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל.

ובהלכה השנייה (ה"ט) נאמר:

מלכי **בית דוד** הם העומדים **לעולם** שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם, אבל אם יעמוד **מלך משאר ישראל תיפסק המלכות מביתו** שהרי נאמר לירבעם אך לא כל הימים.

בסתירה זו דנים ה'כסף משנה' והראב"ד על אתר; ה'כסף משנה' אומר:

שאין כאן סתירה. שלמעלה אמר שאין זה מינוי שיהיה ירושה לבני לבניו **ואין ב"ד ממנין** אחר תחתיו. וכאן אמר **שהקב"ה מעמיד מלכי בית דוד לעולם**. אבל מלך משאר ישראל לא כרת לו ברית שיעמידו לעולם.

וכוונתו שהלכה ז' מיועדת לדיינים, שיושבים וממנים את המלך, ואם הוא ראוי, ממנים גם את בנו תחתיו. בהלכה י' לעומת זאת אין זו הוראה, אלא ידיעה אלוקית נבואית שהקב"ה יסובב את הסיבות כך שמלכות בית דוד לא תיפסק ומלכות ישראל תיפסק, כי כך גזרה חכמתו יתברך. הראב"ד בהשגותיו להלכה ט' עונה גם הוא על סתירה זו:

אלא ודאי כן הוא, אילו היה ירבעם מלך כשר ובניו כשרים, לא הייתה מלכות פוסקת מזרעו, אבל הייתה שניה למלכות בית דוד כגון קיסר ופלג קיסר.

וכוונתו שאם שניהם יהיו ראויים, יוכתרו שניהם למלוכה, אך בן דוד יהיה מלך, ומלך ישראל יהיה משנה למלך, כמו שניבא יחזקאל: ¹⁶ 'ודוד עבדי נשיא להם לעולם'. דוד היה תמיד המלך הנישא מעל כולם. יהונתן, אף שהוא בן המלך שאמור למלוך תחתיו, מוכן לוותר על כסאו ומקבל עליו את דוד למלך ואומר לו: 'אתה תמלוך על ישראל ואנוכי אהיה לך למשנה'. ¹⁷ שבט יהודה הוא הנבחר, וזו הדרך לבניין מלכות ישראל השלמה, שגם אם אני ראוי, מלכות בית דוד ראויה יותר, ואני אעזור לך לבסס את מלכותך בתור משנה למלך. ¹⁸

ה. מן העבר אל העתיד

לפי הגישה הפרשנית הנ"ל, דוד לא מבכה ומקונן רק על הקשר האישי המופלא שהיה בינו ובין יהונתן ועכשיו אבד, אלא על המשבר שנוצר במלכות ישראל. בתחילת הקינה הביע דוד המלך את כאבו על נפילת שאול ויהונתן בנו. זהו בכי על מלכות ישראל הראשונה שנפלה. אולם כעת, בקינתו על יהונתן, הוא מבכה את השבר והחיסרון שייווצרו במלכות ישראל עם חסרונו של יהונתן. אם יהונתן היה בחיים, היו כורתים ביניהם ברית ויהונתן היה למשנה. יהונתן היה עוסק בכל תכני בניין המלוכה, ענייני כלכלה וביטחון ושאר ענייני המלכות החיוניים, שבלעדיהם לא תיתכן מלכות יציבה, ודוד יכול היה להתפנות למלא את התפקיד הייעודי של 'משיח בן דוד' שהוא הפצת אור ה' בעולם. אך בנפול יהונתן, גם מלכות בית דוד קיבלה כרגע מכה אנושה, כי הוא צריך למלא את תפקיד המשנה למלך, ואז לא יוכל יותר להתפנות כראוי לענייני הרוח וקידוש שם ה' בעולם. זו קינה על מלכות בית דוד העתידית. וכדברי הרב קוק ב'מספד בירושלים': ¹⁹

16. יחזקאל לו, כה.

17. שמואל א כג, ז.

18. ידידי, הרב מרדכי גרינבלט, מחדש שהתוכנית המקורית הייתה **שנכדי שאול - בניה של מיכל מדוד, הם יהיו מלכי ישראל**, וכך יהיה שילוב של שני הכוחות בעם ישראל. אבל מיכל, בהערתה לדוד, אחרי שרקד לפני הארון, הוכיחה לו שהיא, ואולי כל בית שאול, חושבים שעם ישראל שייך להם. דוד משיב לה שהוא שייך לעם ולא להיפך, ואולי לכן לא היה לה ילד עד יום מותה. שילוב הכוחות בין יהונתן לדוד היה אמור להיות התחליף, ועם מות יהונתן גם חיבור זה ירד מן הפרק, ועל זה מבכה דוד.

19. מאמרי הראיה, 'המספד בירושלים', עמ' 95.

ויהודה בחסור לו הצד המעודדו בחומריותו, היה צריך להשלמה רוחנית גדולה ואדירה, שתספיק להמציא ג"כ את הצד החסר החומרי, וכיון שלא עלה למעלה זו, נתבזבז הכח הרוחני ג"כ עד שלא החזיק מעמד וכשל גם יהודה עמם. מעבר זה בין קינה על שאול לקינה על יהונתן מואר כעת באור שונה. אין זה רק מעבר מן הקינה הכללית הציבורית אל המספד האישי, אלא גם מן העבר של מלכות ישראל הראשונה לקינה על חיסרון במלכות ישראל העתידית. יעבור זמן רב עד אשר חיסרון זה יתמלא ויוכל מלך מבית יהודה להתפנות לבניין המקדש ולגדל את כבוד ה' בעולם. יהונתן נפל חלל, ויצר גם חלל אישי לדוד וגם חלל במלכות בית דוד, וזקוקים כעת לנחמה כפולה כדי להתגבר על החלל העצום הזה. הלקח מקינה זו הוא שיש לעודד את כל הכוחות של האומה, וכך תוכל המלכות לבנות ביתר שאת וביתר עוז את הקומה השנייה, להרים את קרן ישראל ואת שם אלוקי ישראל בעולם.

